

ŞİRKİN TEVHİDE DÖNÜŞTÜRÜLMESİNDE İLAHÎ METOT

Fatih Tok*

Öz

Vahyin nüzul dönemindeki Araplar, bilgi, burhan ve tefekkür temelinden yoksun, sadece atalardan tevarüs edilen şirke dayalı bir Allah inancına sahiplerdi. Onlar tek bir ilahı yetersiz ve ulaşılmaz gördükleri için, kendilerine çeşitli varlıklardan tanrılar üretmişlerdi. Vahiy ise onları bu şirk inancından kurtarıp tevhide ulaştırmayı hedeflemiştir. Bu bağlamda öncelikle olanlardan tanrı algılarını düşünüp sorgulamaları istenmiştir. Böylece yanlış algı ve inançlarını kendilerinin fark etmeleri amaçlanmıştır. Bunun için onlara bir yandan çeşitli deliller, örnekler sunulmuş bir yandan da bu inançlarına temel teşkil eden herhangi bir kitaplarının olup olmadığı sorulmuştur. Kimi insanlar böyle bir sorgulamaya kapalı oldukları için onlara kutsallaştırdıkları varlıkların mahiyetini gösteren bazı anekdotlar da hatırlatılmıştır. Bu bağlamda anlatılan Hz. İbrahim'in putları kırması hadisesi, aslında onların zihinlerinde kıramadıkları yanlış tanrı algısını, putlara yükledikleri anlamları kırmaya yönelik bir eylemdir. Vahiy, putlarının bir gücü olmadığını, kendilerine bir zarar veremeyeceğini onlara göstermek istemiştir. Keza vahiy, müşriklerin hayat anlayışlarını eleştirmiş; şayet şirk koşmaya devam ederlerse onlara kendilerini kötü bir akıbetin beklediğini bildirmiştir. Tüm bu yaklaşımlarla vahiy onların hem akıllarına hem de duygularına hitap etmiştir. Son tahlilde ise onların batıl inançlarını hakka dönüştürmeye çalışmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tanrı, Şirk, İnanç, Put, Vahiy

THE DIVINE METHOD AT THE TRANSFORMATION OF SHIRK TO TAWHID

Abstract

The Arabs in the period of revelation(vahiy) had a belief -inherited by their ancestors-based on shirk, and also which is lack of the basis of knowledge, evidence(burhan), and contemplation. Since they think that a single god is inadequate and inaccessible, they have produced gods from various creatures. Hence, revelation has aimed to keep them away from the shirk and to convey the tawhid. In this context, first of all, they were asked to think and query about their god perceptions. Thus, they were intended to realize their own false perception and beliefs. For this reason, on the one hand various evidences and examples were presented them, on the other hand they were asked whether they have any books which were the basis of these beliefs or not. Since some

---

Article Types/Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Makale Geliş Tarihi:22/03/2019, Accepted/Kabul Tarihi: 01/09/2019

Doi: 10.26791/sarkiat.543313

* Dr. Öğr. Üyesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı, fatihtok25@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4881-5455>

people were closed to such a questioning, some anecdotes which show the nature of the creatures they consecrated were also reminded them. In this regard, the case that Hz Ibrahim chops the idols is an act to break the false god perception, which they could not break in their minds, and the meanings they put on the idols. The revelation wanted to show them that their idols had no power, and could not harm them. Likewise, the revelation has criticized the conception of life of the idolaters; it has stated that if they continue to attribute a partner as god, they have been awaiting a bad fate. By all these approaches, the revelation has addressed both their minds and feelings. In the final analysis, it has tried to transform their superstition into a right.

Keywords: God, Shirk, Belief, Idol, Revelation

GİRİŞ

Kendi iradesi dışında var olan insan, yaratıldığı dünyayı, hayatı, ölümü ve ötesini anlamak ve anlamlandırmak için gayret sarf etmektedir. Bu hususta ona, diğer varlıklardan ayırt edici niteliği olan akıl rehberlik etmektedir. Bununla birlikte akıl, kimi zaman insanın soru ve sorunlarına cevaplar üretmekte yetersiz kalmaktadır. Bu tür durumlarda ise, insanın aklına, kalbine, duygularına hitap eden din devreye girmektedir. İnsan, bazı soru ve sorunlarına da dinin öğretileri sayesinde cevaplar bulmaktadır.

Öncelikle ifade edelim ki bir dine inanma ve onun öğretilerine tabi olma duygusu insanda fitrî olarak vardır. Bununla birlikte insan, dinin esaslarını, her ne kadar akli aşan yönleri olsa da, akıl zemininde şekillendirmeye çalışmaktadır.¹

Tabilerinden güçlü bir iman isteyen din, insanlara bir hayat görüşü, bir yaşam tarzı sunmaktadır. İnanan insanlar yaratılışı ve hayatı, dinin öğretileriyle anlamlandırmaya çalışmaktadırlar. Dinin temel belirleyici esasları ise, her zaman için tanrı inancı olmaktadır. İnsanlar inandıkları tanrıya göre kendilerine bir hayat anlayışı ve yaşam tarzı belirlemektedirler.²

Vahyin nüzul öncesi dönemin insanları da kendi tanrı anlayışları çerçevesinde siyasî, hukukî, ticarî, idarî bir hayat nizamı oluşturmuşlardır. İslam ise, öncelikle onların tanrı algılarını, tasavvurlarını sorgulamış ve bu konuda bir değişim ve dönüşüm gerçekleştirmiştir. Yeni din onların dünyaya bakışlarını hatta bütün yaşantılarını değiştirmiştir. Tabii ki eski inançlardan vazgeçip yeni bir inancı kabul etmek kolay değildir. Hatta müşrikler çeşitli gerekçelerle kendi inanç ve anlayışlarını muhafaza etmek için direnmişlerdir.³

Bir toplumun şirkten tevhide nasıl geçtiğini araştırırken öncelikle vahyin indiği dönemdeki müşriklerin tanrı algıları üzerinde duracağız. Ardından da Allah'ın onların inançlarını nasıl bir yöntemle değiştirdiğini ve onlara yeni bir inancı hangi üslupla kazandırdığını ele almak istiyoruz. Sonuçta nüzul döneminde bir inancın değiştirilmesi, dönüştürülmesi konusunda başarılı bir metot söz konusudur ki, biz de bunu incelemek istiyoruz.

¹ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, 3. Basım, (Ankara: TDV, 1998), 129, 156.

² Ali Köse, "İman", *DİA*, (İstanbul: TDV, 2000), 22: 215.

³ Örneğin müşriklerin savunma iradeleri için bk. "Onlardan ileri gelenler: Yürüyün, tanrılarınıza bağlılıkta sebat edin, sizden istenen şüphesiz budur. Son dinde de bunu iştmedik. Bu, ancak bir uydurmadır." (Sâd 38/6-7).

1. Allah'a İman

Tasdik etmek, güvenmek, boyun eğmek, itaat etmek gibi anlamlara gelen iman, terim olarak, "Allah'tan alıp din adına tebliğ ettiği kesinlik kazanan hususlarda peygamberleri tasdik etmek ve onlar inanmak" şeklinde tarif edilebilir.⁴ İnanç hususları, deneysel bir tahkike ve tekrara elverişli olmasa da insan onlara iman eder.⁵ Zira imanın dile getirilmesine dair sözler, bilimsel yargılar gibi tahkike veya deneysel tekrarlara elverişli değildir.

İmanda ilk beklenen husus ise Tanrı'nın varlığına olan inançtır. Vahiy, peygamberlik, ahiret gibi iman konuları da temelde Tanrı inancına dayanmaktadır. Tarih göstermektedir ki insanlığın kolektif şuurunda bir Tanrı inancı mevcuttur. Bununla birlikte insandaki iman duygusunun kaynağının ne olduğu konusunda farklı görüşler dile getirilmiştir. Yukarıda zikrettiğimiz gibi imanı fitrî bir meleke olarak değerlendirenler olduğu gibi, onu, varlığı ya da mutlak (sonsuz) veya sonlu olanı idrak olarak görenler de olmuştur. Bunun yanında imanı, kaynağını bilmediği şeyler hususunda insan zihninin bir vehmi olarak kabul edenler de vardır.⁶

İnsan inandığı tanrı ile belirli düzeyde bir diyalog kurmaktadır. Tanrı'nın insandan istedikleri insanın da Tanrı'dan beklentileri vardır. İnsan öncelikle Tanrı'ya sığınarak her türlü kötülükten emin olmak ve arzularına kavuşmak istemektedir. Çünkü kendisine sığınılan Tanrı, her şeyi yaratan, her türlü nimeti veren ve her şeye güç yetirendir. Fakat hemen ifade edelim ki bu durum, tek bir İlah'a iman edenler için geçerlidir. Vahyin nüzul dönemi müşrikleri ise, Allah'ın bu husustaki bazı vasıflarını farklı varlıklara da yüklemişlerdir.

2. Müşriklerin Tanrı Tasavvuru

Şirk, hem Allah'ı hem de O'nun dışında başka varlıkları tanrı olarak kabul etmeyi ifade etmektedir. Nüzul dönemi müşrikleri de bir yandan Allah'ı tanrı olarak kabul ederken bir yandan da başka bazı varlıklara tanrılık vasfı yüklemişlerdir.⁷ Söz konusu varlıklara tazimde bulunuyorlar, kurban kesiyorlar, onları tavaf ediyorlar ve böylece de onlardan çeşitli menfaatler umuyorlardı.⁸

Cahiliye dönemi müşrikleri, bir yandan kendi elleriyle yaptıkları ya da herhangi bir kaya parçasından edindikleri putlara tapınırken bir yandan da melek, cin ve gök cisimleri gibi bazı varlıklara kutsallık atfetmişlerdir. Onlar meleklerin Allah'ın kızları olduğuna inanıyor,⁹ bu yüzden de onların Allah (cc) katında kendilerine yardımcı olacaklarını düşünüyorlardı. Cenâb-ı Hak bu durumu Kur'an-ı Kerim'de şöyle anlatmaktadır: "Göklerde nice melekler vardır ki onların şefaatleri; ancak Allah'ın izniyle, dilediği ve hoşnut olduğu kimselere yarar sağlar. Şüphesiz ahirete iman etmeyenler, meleklerle dışı isimleri veriyorlar." (Necm 53/26-27).

Öte yandan müşrikler meleklerin olduğu gibi cinlerin de Allah ile aralarında bir nesep bağı olduğunu söylüyorlardı.¹⁰ Cenâb-ı Hak ise, Sâffât suresinde, "Allah ile cinler

⁴ Mustafa Sinanoğlu, "İman", DİA, (İstanbul: TDV, 2000), 22: 212.

⁵ Ali Köse, "İman", DİA, 22: 214.

⁶ Ali Köse, "İman", DİA, 22: 215.

⁷ Yusuf 12/106.

⁸ Zeki Tan, "Kur'an Öncesi Arap Toplumunun Örf Ve Adetlerini Bilmenin Kur'an'ı Anlamadaki Rolü: Kurbân Örneği (II)", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011, 32: 146.

⁹ Cevad Ali, *el-Mufassal fi tarihi'l-Arab kable'l-İslam*, 2. Baskı, (Bağdat: Câmîatü Bağdat,1993), 6: 166.

¹⁰ Neşet Çağatay, *İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ankara: AÜİF Yayınları, 1957, 91; Ali Çelik, *İslam'ın Kabul ve Reddedtiği Halk İnançları*, 2. Baskı, (İstanbul: Beyan, 2013), 67-68.

arasında da nesep bağı kurdular. Oysa cinler de kendilerinin Allah'ın huzuruna getirileceklerini bilirler. Allah onların nitelendirdiği şeylerden uzaktır, yücedir.” (es-Sâffât 37/158) buyurarak onların bu anlayışlarını reddetmiştir. Ayrıca onlar, cinlerin gayptan haber alıp bunları şair, sihirbaz ve kâhin gibi insanlara ilettilerine inanıyorlardı. Aynı şekilde peygamberlerin de cinlerden dostları, arkadaşları olup onlardan haber aldıklarını, bu yüzden de peygamberlerin mecnun (cinli) olduklarını iddia ediyorlardı.¹¹ Cinlere atfettikleri bu kutsallık ve yücelik dolayısıyla, bazı kimseler özellikle zor ve sıkıntılı durumlarda onlara sığınmışlardır.¹²

Müşrikler güneş, ay ve yıldız gibi gök cisimlerini de kutsal kabul edip tanrılaştırmışlardır. Onlar bu varlıklar önünde eğilmeyi, secde ve ibadet etmeyi gerekli görüyorlardı. Söz konusu varlıkları hem seviyor hem de onların gazabından korkuyorlardı.¹³ Hz. Nuh'un kavminden itibaren kutsallaştırılan gök cisimleri hem âlemin işleyişi üzerinde etkiliydi hem de Allah'a ulaşmakta birer aracı varlıklardı.¹⁴

Tüm bunların yanında müşrikler Lât, Menât, Uzza, Hübel gibi değerli değersiz bazı varlıklardan yaptıkları kimi heykel ve şekilleri de Allah'a nispet ederek onları da tanrılaştırmışlardır: “Lât ve Uzza'ya ve diğer üçüncüsü Menât'a ne dersiniz? Erkek size de dişi O'na mı?” (en-Necm 53/19-21). Müşrikler tanrı edindikleri varlıkların Allah katında değerli olduklarına, kendilerine çeşitli menfaat sağladıklarına veya başlarına gelebilecek herhangi bir zarardan onları koruduklarına inanıyorlardı. Bu yüzden bir yandan putlara tazimde bulunup menfaat elde etmeyi umarlarken bir yandan da korktukları şeylerden onlara sığınıyorlardı.

Putların, Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'in beldesi Mekke'ye girişi Huzaa kabilesinin lideri Amr b. Luhay döneminde olduğu ifade edilmektedir. Rivayete göre Mekke'de liderliği ele geçiren Amr, bir süre sonra hastalanınca tedavi için Suriye'de bir kaplıcaya gitmiştir. Orada sağlığına kavuşan Amr, bölgedeki insanların putlara taptıklarını görünce bunun sebebini sormuş, onlar da, “Biz bunlar aracılığıyla yağmura kavuşuyor ve düşmanlarımıza karşı onlardan yardım talep ediyoruz.” demişlerdir. Bunun üzerine Amr b. Luhay oradan çeşitli putlar getirerek Hicaz yarımadasının çeşitli yerlerine yerleştirmiştir.¹⁵ Zamanla da her kabile bir veya birkaç putu kutsal bir tanrı olarak göremeye başlamıştır. Böylece putlar hem evlerde hem Kâbe'de hem de insanların kalbinde Allah'tan başka tanrılar olarak yer edinmiştir. Mekke fethedilinceye kadar Kâbe'de putlara kurban kesmeye, onları tavaf etmeye ve onlar üzerinden menfaat sağlamaya devam edilmiştir.

Öte yandan Mekkeli müşrikler, özellikle zor anlarında tüm putlarını bırakıp sadece Allah'a yöneliyorlar ve O'ndan yardım diliyorlardı. Örneğin Fil vakasında

¹¹ “Dediler ki: "Ey kendisine Zikir (Kur'an) indirilen kimse! Sen mutlaka delisin!" (el-Hicr 15/6).

¹² “Doğrusu insanlardan bazı kimseler, cinlerden bazılarını sığınıyorlardı da cinler onların taşkınlıklarını artırıyorlardı.” (el-Cin 72/6).

¹³ Ali Çelik, *İslam'ın Kabul ve Reddettiği Halk İnançları*, 58-61.

¹⁴ İsmail Yiğit, *Peygamberler Tarihi*, (Kayıhan: İstanbul, 2004), 114. Mekkeli müşriklere Hz. İbrahim'in kavmiyle yaptığı mücadelelerdeki güneş, ay ve yıldızlarla olan muhakeme ve muhasebesinin anlatılması da bu çerçevede düşünülebilir. Söz konusu kıssa için bk. el-En'âm 6/74-83.

¹⁵ İbnü'l-Kelbî, *Putlar Kitabı (Kitabü'l-asnâm)*, çev. Beyza Düşüngen, (Ankara: AÜİF Yayınları, 1968), 28; İbn Hişam, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, trc. Abdülvehhab Öztürk, (İstanbul: Kahraman, 2016), 1: 118-9; Yaşar Çelikkol, *İslam Öncesi Mekke*, (Ankara: Ankara Okulu, 2014), 152-3; M. Mahfuz Söylemez, “Cahiliye Arap İnançında Putların Yeri”, *Cahiliye Araplarının Ulûhiyet Anlayışı*, Ed. M. Mahfuz Söylemez, (Ankara: Ankara Okulu, 2015), 10-11; Orhan Atalay, “Cahiliye Döneminde Putlar ve Putçuluk”, *İslami İlimler Dergisi*, 5/1, (Bahar 2010): 94-97.

Abdülmuttalip Beyt'in sahibi olan Allah'a sığınmıştır.¹⁶ Yine Kur'ân-ı Kerim'de onların, özellikle deniz seyahatlerinde zor durumda kaldıklarında putlarını bırakarak Allah'a yöneldiklerini görüyoruz:

“O, sizi karada ve denizde gezdirip dolaştırandır. Öyle ki gemilerle denize açıldığımız ve gemilerinizin içindekilerle birlikte uygun bir rüzgârla seyrettiği, yolcuların da bununla sevindikleri bir sırada ona şiddetli bir fırtına gelip çatar ve her taraftan dalgalar onlara hücum eder de çepeçevre kuşatıldıklarını (batıp boğulacaklarını) anlayınca dini Allah'a has kılarak ‘Andolsun, eğer bizi bundan kurtarırsan, mutlaka şükredenlerden olacağız’ diye Allah'a yalvarırlar.” (Yunus 10/22).

“Gemiye bindikleri zaman, dini yalnız O'na has kılarak (ihlâsla) Allah'a yalvarırlar. Fakat onları salimen karaya çıkarınca, bir bakarsın ki, (Allah'a) ortak koşmaktadırlar.” (el-Ankebût 29/65).

“Onları (denizde,) bir dalga gölgelikler gibi kapladığında, dini Allah'a has kılarak ona yalvarırlar. Allah onları kurtarıp karaya çıkarınca, onlardan bir kısmı orta yolu tutar. Hıyanete gömülmüş nankörler topluluğundan başkası âyetlerimizi inkâr etmez.” (Lokman 31/32).

Ayetlerden anlaşıldığına göre, vahyin ilk muhatapları olan müşrikler, putlarından daha yüce ve güçlü olan bir Allah anlayışına sahiplerdi. Fakat bunun yanında onlar, çeşitli varlıklardan ürettikleri putlara da tanrılık vasıfları yüklemişlerdi. Burada cevaplanması gereken husus, acaba onlar nasıl bir Allah tasavvuruna, algı ve inancına sahiplerdi ki, ilave tanrılara yani putlara ihtiyaç duymuşlardı? Bu sorunun cevabı bağlamında ayetler çerçevesinde müşriklerin nasıl bir Allah anlayışına sahip olduklarına dair bazı bilgiler verilecektir. Müşriklerin tanrı inancını yansıtan bazı ayet-i kerimeler şu şekildedir:

“De ki: ‘Sizi gökten ve yerden kim rızıklandırıyor? Ya da işitme ve görme yetisi üzerinde kim mutlak hâkimdir? Ölüden diriye, diriden ölüyü kim çıkarıyor? İşleri kim yürütüyor?’ ‘Allah’ diyecekler. De ki: O halde Allah'a karşı gelmekten sakınmayacak mısınız?” (Yunus 10/31).

“Andolsun, eğer onlara, ‘Gökleri ve yeri kim yarattı, güneşi ve ayı hizmetinize kim verdi?’ diye soracak olsan mutlaka, ‘Allah’ diyeceklerdir. O halde nasıl (haktan) döndürülüyorlar? Allah kullarından dilediğine bol verir ve (dilediğine) kısar. Şüphesiz Allah her şeyi hakkıyla bilendir. Andolsun, eğer onlara, ‘Gökten yağmuru kim indirip de onunla yeryüzünü ölümünden sonra diriltti?’ diye soracak olsan, mutlaka, ‘Allah’ diyeceklerdir. De ki: ‘Hamd Allah'a mahsustur.’ Fakat onların çoğu akıllarını kullanmazlar.” (el-Ankebût 29/61-63).

“Andolsun, eğer onlara, ‘Gökleri ve yeri kim yarattı?’ diye sorsan, mutlaka "Allah" derler. De ki, ‘Hamd Allah'a mahsustur.’ Fakat onların çoğu bilmezler.” (Lokman 31/25).

“Onu bırakıp taptıkları şeyler şefaate edemezler. Ancak bilerek hakka şahitlik edenler şefaate edebilirler. Andolsun, onlara kendilerini kimin yarattığını sorsan elbette, "Allah" derler. Öyleyken nasıl döndürülüyorlar?” (ez-Zuhruf 43/86-87).

“De ki: Eğer biliyorsanız söyleyin: Yer ve yerde bulunanlar kime aittir? ‘Allah’ındır’ diyecekler. Öyle ise siz hiç düşünüp öğüt almaz mısınız? de. De ki: Yedi kat göklerin Rabbi, büyük Arş'ın Rabbi kimdir? ‘Allah’tır’ diyecekler. Öyle ise O'na karşı gelmekten sakınmaz mısınız? de. De ki: Eğer biliyorsanız

¹⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân an-te'vili âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, (Dâru Hicr, t.y.), 24: 640-1; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2006), 22/ 481-2.

söyleyin: Her şeyin hükümranlığı elinde olan, kendisi koruyan, kendisine karşı konulamaz olan kimdir? ‘Allah’tır’ diyecekler. Öyle ise nasıl aldanıyorsunuz? de.” (el-Müminûn 23/84-85).

“Andolsun, eğer onlara, ‘Gökleri ve yeri kim yarattı?’ diye sorsan elbette, ‘Allah’, derler. De ki: ‘Peki söyleyin bakalım? Allah’ı bırakıp da ibadet ettikleriniz var ya; eğer Allah bana herhangi bir zarar dokundurmak isterse, onlar Allah’ın dokundurduğu zararı kaldırılabirler mi? Yahut Allah bana bir rahmet dilese, onlar onun rahmetini engelleyebilirler mi?’ De ki: Allah bana yeter. Tevekkül edenler ancak O’na tevekkül ederler.” (ez-Zümer 39/38).

Ayet-i kerimeler göstermektedir ki müşrikler, kendilerini, yeri ve gökleri yaratanın, yağmuru indirenin, rızkı verenin Allah olduğuna inanmaktadırlar. Bunula birlikte onlar, Allah’a ulaşmak ve O’nun katında saygın bir yer edinmek için melek, cin ve putlar gibi varlıkları da aracı kılmışlardır. Onlar şayet hayatlarında arzu ettiklerine kavuşabiliyorlarsa, korkularından emin olabiliyorlarsa öncelikle göz önündeki dokunabildikleri putlarına tazimde bulunuyorlardı. Fakat ne zaman ki putları onların güvenliğini sağlayamıyor, felaketlerden koruyamıyor, işte ancak o zaman sadece Allah’a yönelip O’ndan yardım diliyorlardı. Aşağıda onları böyle düşünmeye, inanmaya ve davranmaya götüren bazı sebeplere değinilecektir.

3. Şirkin Sebepleri

Müşriklerin Allah’ın yanında başka varlıkları tanrılaştırmalarının veya buna ihtiyaç duymalarının bazı sebepleri olsa gerektir. Bu bağlamda ayet-i kerimeler ile bu konuya temas eden çalışmalarını inceleyerek, onları böyle bir inanca yönelten sebepler zikredilecektir.

3.1. Allah’a Yakınlaşmak

Cahiliye Arapları göremedikleri bir uzaklıkta olduğunu düşündükleri Allah’a yakınlaşmak, O’nun katında değer kazanmak için çeşitli varlıklara kutsallık atfediyor ve onlara tazimde bulunuyorlardı. Bu çerçevede melek, cin, yıldızlar ve put gibi kimi varlıkları Allah ile kendi aralarında aracı kabul etmişlerdir. Özellikle melek ve cinlerle Allah (cc) arasında bir nesep bağı da kurmuşlardır. Bunun yanında kendi ürettikleri tanrılar olan putların da onları Allah’a yakınlaştıracığına inanıyorlardı.¹⁷ Bu yüzden müşrikler, kendilerine dini yalnız Allah’a has kılmaları yani O’dan başkasına kulluk etmemeleri emredilince şöyle demişlerdir:

“İyi bilin ki, halis din yalnız Allah’ındır. Onu bırakıp da başka dostlar edinenler, **‘Biz onlara sadece, bizi Allah’a daha çok yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz’** diyorlar. Şüphesiz Allah ayrılığa düştükleri şeyler konusunda aralarında hüküm verecektir. Şüphesiz Allah yalancı ve nankör olanları doğru yola iletmez.” (ez-Zümer 39/3).

Anlaşılan o ki müşrikler putlarını Allah ile kendi aralarında aracı varlıklar yani aracı tanrılar olarak görüyorlardı.¹⁸ Cenâb-ı Hak ise onların bu anlayışını reddederek, kendisinin uzak olmadığını bu yüzden de herhangi bir aracı varlığa ihtiyaç duymadığını bildirmiştir. Bu çerçevede Kur’ân-ı Kerîm’de, Allah’ın insana şah damarından daha yakın olduğu ve insana kendi nefsinin neler fısıldadığını dahi bildiği¹⁹ ve kişiyle kalbi

¹⁷ Cevad Ali, *el-Mufasssal fi tarihi’l-Arab kable’l-İslam*, 6: 5, 166.

¹⁸ Zekeriya Pak, “Cahiliye Araplarındaki Allah İnancının Kur’anî Boyutu”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5/1, (Sivas: 2001): 322-326.

¹⁹ Kâf 50/16.

arasına girebileceği²⁰ ifade edilmiştir. Keza kendisini soran kullarına yakın olduğunun haber verilmesini istemiştir.²¹

3.2. Şefaathçi Olmaları

Cahiliye dönemi Arapları Allah'ın sevgi ve saygısını kazanmak, gazabından korunup nimetlerini elde etmek için O'nun değer verdiğini düşündükleri varlıkların kendilerine şefaathçi olacaklarına inanıyorlardı.²² Melek, cin ve putların şefaathlerini elde edebilmek için de onları kutsayıp kullukta bulunuyorlardı. Kur'an-ı Kerim onların bu anlayışlarını kendi sözleriyle şöyle anlatmaktadır:

“Allah'ı bırakıp, kendilerine ne zarar ne de fayda verebilecek olan şeylere tapıyorlar ve **‘İşte bunlar Allah katında bizim şefaathçilerimizdir’** diyorlar. De ki: Siz, Allah'a göklerde ve yerde onun bilmediği bir şeyi mi haber veriyorsunuz? O, onların ortak koştukları şeylerden uzaktır, yücedir.” (Yunus 10/18).

Müşrikler Allah'ın söz konusu varlıklara böyle bir hak ve yetki verdiğini düşünüyorlardı. Oysa putlar da yaratılmış aciz varlıklardır. Allah'ın şefaath yetkisi vermediği ve buna dair bir delil de indirmediği hiçbir varlığın böyle bir hakka sahip olması mümkün değildir.²³ Öte yandan şefaath, bütünüyle sadece Allah'ın yetkisinde olan bir husustur. Cenâb-ı Allah müşriklerin bu husustaki anlayışlarının reddi mahiyetinde şöyle buyurmuştur: “Yoksa Allah'tan başka şefaathçiler mi edindiler? De ki: Hiçbir şeye güçleri yetmese ve düşünemiyor olsalar da mı? De ki: Şefaath tümüyle Allah'a aittir. Göklerin ve yerin hükümranlığı O'nundur. Sonra yalnız O'na döndürüleceksiniz.” (ez-Zümer 39/43-44)²⁴

Müşrikler Allah'ın kızları olarak niteledikleri melekleri de tanrılaştırarak, onların kendilerine şefaath edeceklerine inanmışlardır.²⁵ Fakat Cenâb-ı Hak onların da şefaathini kendi iznine bağlamıştır.²⁶ Daha önce geçtiği gibi Necm suresinde, “Göklerde nice melekler vardır ki onların şefaathleri; ancak Allah'ın izniyle, dilediği ve hoşnut olduğu kimselere yarar sağlar. Şüphesiz ahirete iman etmeyenler, meleklerle dışı isimleri veriyorlar.” (en-Necm 53/26-27) buyrulmaktadır. Bu bağlamda gelen ayetler onlara, Allah dışında ne görünür ne de görünmez hiçbir varlıktan şefaath beklentisi içerisinde olmamalarını emretmiştir.

3.3. Fayda ve Zarar Vermeleri

Nüzul dönemi müşrikleri, Cenâb-ı Allah'ın yeryüzünde putlar aracılığıyla tasarrufta bulunduğunu ve onlar vasıtasıyla hayata müdahale ettiğini düşünüyorlardı. Müşriklere

²⁰ el-Enfâl 8/24.

²¹ el-Bakara 2/186.

²² Söylemez, “Cahiliye Arap İnançında Putların Yeri”, 16.

²³ el-Bakara 2/255; en-Necm 53/26.

²⁴ Kur'an-ı Kerim'de şefaathle ilgili geçen ayet-i kerimeler hep bu durumu ifade etmek için gelmiştir. Bk. el-Bakara 2/48, 123, 255; el-En'âm 6/51; 70, 94; el-A'râf 7/53; Tâhâ 20/109; el-Enbiyâ 21/28; er-Rûm 30/13; Yâsin 36/23; ez-Zuhruf 43/86.

²⁵ Cevad Ali, *el-Mufasssal fi tarihi'l-Arab kable'l-İslam*, 6: 166; Çelikkol, *İslam Öncesi Mekke*, 148; Muhammet Yılmaz, “Hicri İlk Üç Asırda ‘Şefaath’ İle İlgili Ayetlerin Tefsiri,” *Marife Dergisi*, (Bahar 2014): 115.

²⁶ Şefaathin Allah'ın yetki ve iznine bağlı olması hakkında geniş bilgi için bk. Emrullah Yüksel, “İslam'da Şefaath Yetkisi”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5, (2002), 28-31; Hüseyin Çelik, “Kur'an'da Şefaath”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3/1, (2015) 311-312.

göre Allah katında değerli varlıklar olan putlara böyle bir güç ve yetki verilmiştir. Onlar, putlara tazimde bulunulmadığı takdirde insanları çarpabileceklerine inanıyorlardı. Putların şerrinden korunmak için ise, onlar adına kurban kesmek, adakta bulunmak, tavaf yapmak kısacası onlara tapınmak gerekiyordu. Keza bir menfaat elde etmek istiyorlarsa da putlarını memnun etmek zorundaydılar. Bu yüzden onların kararlarını öğrenip ona göre davranmak istemişlerdir.²⁷ Bunun için de fal okları çekip putların yani aracı tanrıların kendileri ve işleri hakkında ne düşündüklerini öğrenmeye çalışmışlardır.

Böyle bir zihniyete sahip olan müşrikler, putları kızdırmamak hatta onları memnun etmek için tazim ifade eden çeşitli davranışlarda bulunmuşlardır. Zira aksi bir durumda putlar yani tanrılar kızabilir ve onlara gazap edebilirlerdi. Benzer bir zihniyet taşıyan önceki milletlerin de kendi peygamberleri için böyle bir söylemde bulduklarını görüyoruz. Örneğin Hz. Hud'un kavmi, onun, putların tanrılıklarını inkâr etmesi dolayısıyla çarpıldığını söylüyorlardı. Onlar, Hz. Hud'a iman etmedikleri gibi ona şöyle demişlerdi:

“Biz sadece şunu söyleriz: **‘Seni, ilahlarımızdan biri fena çarpmış.’** Hûd dedi ki: İşte ben Allah'ı şahit tutuyorum. Siz de şahit olun ki, ben sizin Allah'ı bırakıp da O'na ortak koştuğunuz şeylerden uzağım. Haydi, hepiniz toptan bana tuzak kurun, sonra da bana göz açtırmayın.” (Hud 11/54-55).²⁸

Nüzul dönemi müşriklerinin de benzer bir inanca sahip olduklarını görüyoruz. Zira Mekke'nin fethinden sonra iman etmekte zorlanan bazı inkârcılar özellikle de Taifliler, putlarının kırılması durumunda çarpılacaklarını düşündükleri için bir süre daha putlarının kırılmamasını istiyorlardı.²⁹ Ancak söz konusu putlar kırılıp yerle bir edildiği halde ne kendilerini savunabilmişler ne de kıranları çarpabilmişlerdir.

Öte yandan müşrikler hem Kâbe'yi hem de putları ticarî bir kazanca dönüştürmüşlerdi. Zira hac gibi dini gayelerle putların ziyaret edildiği dönemlerde panayırlar kuruluyor ve ticaret yapılıyordu. Şayet putları devreden çıkarılırsa en büyük kazanç kapılarının elden gideceğini, belki de bu yüzden yoksulluğa düşeceklerini düşünüyorlardı. Yaşadıkları bu fakirlik korkusu onları iman etmekten alıkouyordu. Ancak hemen belirtelim ki söz konusu korku, insan için hafife alınacak bir korku değildir. Zira Mekke'nin fethinden sonra aynı korkuyu yaşayan müminler de olmuştur. Bu yüzden Cenâb-ı Hak, Tevbe suresinde onlara şu uyarıda bulunmuştur:

“Ey iman edenler! Allah'a ortak koşanlar ancak bir pislikten ibarettir. Artık bu yıllarından sonra, Mescid-i Harâm'a yaklaşmasınlar. Eğer yoksulluktan korkarsanız, Allah dilerse lütfuyla sizi zengin kılar. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.” (et-Tevbe 9/28).

²⁷ Söylemez, “Cahiliye Arap İncında Putların Yeri”, 17-19.

²⁸ Dönemin müşrikleri putlarının Hz. Hud'a çeşitli şekillerde zarar verdiğini düşünüyorlardı. Bk. Taberî, *Câmiu'l-beyân an-te'vili âyi'l-Kur'ân*, 12: 446-449; Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed el-Maturidi, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, thk. Hatice Boynuakalın, (İstanbul: Mizan, 2006), 7: 188-189; Ebû'l-Berakât Abdullah b. Ahmed en-Nesefî, *Medâriku't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, thk. Yusuf Ali Bedevî, (Beyrut: Dâru'l-kelimi't-tayyib, 1998), 2: 67.

²⁹ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, 5. Baskı, (İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1993), 1: 498.

Öte yandan müşriklerin ilah edindikleri varlıklardan beledikleri bir menfaat de onlar sayesinde güç ve şeref elde etmekte.³⁰ Onarın bu anlayışı Meryem suresinde şöyle ifade edilmektedir: “Onlar, kendileri için kuvvet ve şeref (kaynağı) olsunlar diye, Allah’tan başka ilahlar edindiler.” (Meryem 19/81). Cenab-ı Allah ise güç, kuvvet ve şerefın bütünüyle kendisine ait olduğunu belirterek, onlara bu beklentilerinin de boşa çıkacağını bildirmiştir: “Onlar, müminleri bırakıp kâfirleri dost edinen kimselerdir. Onların yanında izzet ve şeref mi arıyorlar? Hâlbuki bütün izzet ve şeref Allah’a aittir.” (en-Nisâ 4/139).

Cenâb-ı Hak, müşriklere putların herhangi bir güç ve yetkilerinin olmadığını, insanlara ne bir fayda ne de bir zararlarının olacağını bildirmiştir. Ayrıca tanrılaştırılan hiçbir varlığın insanlara herhangi bir şeref, izzet ve güç veremeyeceğini, bunların bütünüyle Allah katında olduğunu ifade etmiştir. Bu yüzden sadece Allah’tan korkulması, yalnız O’ndan istekte bulunulması ve izzet, şeref ve onurun sadece O’na kullukta aranması emredilmiştir.

3.4. Atalar Dini

Cahiliye dönemi insanların putlara tapmasının en önemli sebeplerinden biri de atalarından gördükleri puta tapıcılığı körü körüne taklit etmeleridir. Onlar atalarının yapıp ettikleri üzerinde hiç düşünmemekte ve herhangi bir sorgulamada bulunmamaktadır. Kâbe’ye hizmet ettiklerini söyleyen bu kavim, atalarının dosdoğru yol üzere olduklarını düşünüyorlardı. Onlara göre kendileri ataları Hz. İbrahim’den itibaren gelen hak bir dinin mensuplarıydılar. Bu yüzden de hak din olarak gördükleri atalarının inanç ve ritüellerini savunuyorlardı. Tevhide davet edildiklerinde ise, bunu reddedip atalarının dinini asla terk etmeyeceklerini ifade ediyorlardı. Cenâb-ı Hak, Kur’ân-ı Kerîm’de onların bu tavrını şöyle aktarmıştır:

“Kendilerine, ‘Allah’ın indirdiğine uyun’ denildiği zaman, **‘Hayır, biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye uyarız’** derler. Şeytan kendilerini cehennem azabına çağırıyor olsa da mı?” (Lokman 31/21).

“Onlara, ‘Allah’ın indirdiğine uyun!’ denildiğinde, **‘Hayır, biz, atalarımızı üzerinde bulduğumuz (yol)a uyarız!’** derler. Peki ama ataları bir şey anlamayan, doğru yolu bulamayan kimseler olsalar da mı (onların yoluna uyacaklar)?” (el-Bakara 2/170)

“Onlara, ‘Allah’ın indirdiğine (Kur’ân’a) ve Peygamber’e gelin’ denildiğinde onlar, **‘Atalarımızı üzerinde bulduğumuz din bize yeter’** derler. Peki ya babaları bir şey bilmiyor ve doğru yolu bulamamış olsalar da mı?” (el-Mâide 5/104).

“Hayır! Onlar sadece, **‘Şüphesiz biz babalarımızı bir din üzerinde bulduk ve biz onların izlerinden gitmekteyiz’** dediler.” (ez-Zuhruf 43/22).

Keza Sâd suresindeki, “İçlerinden ileri gelenler, ‘Gidin, ilahlarınıza tapmaya devam edin. İşte bu istenen şeydir. Biz bunu son dinde (en son dinî inanışlarda) duymadık. Bu ancak bir uydurmadır” (Sâd 38/6-7) ayeti göstermektedir ki, Allah’ı birlemeye davet edilen müşrikler, ret gerekçesi olarak atalarının dininde böyle bir şeye rastlamadıklarını söylüyorlardı. Onlara göre doğruluğun ölçütü atalarının inanç, düşünce ve ibadet adına yaptıkları hususlardı.

³⁰ Mevlüt Güngör, “Kur’an Bağlamında İslam Öncesi Mekke Toplumundaki Tanrı ve Ahiret İnancı”, *Dini Araştırmalar*, 8/ 23, (Eylül-Aralık 2005): 19.

Ayet-i kerîmelerde ifade edildiği gibi Cenâb-ı Hak, müşriklerden öncelikle atalarının dini üzerinde düşünüp sorgulamalarını istemektedir. Çünkü atalarından gelen ve körü körüne doğru kabul ettikleri inanç ve anlayışların yanlış ve batıl olmaları da mümkündür. Fakat müşrikler, herhangi bir sorgulamaya tabi tutmaksızın atalarının dinini doğru kabul ederek savunmuşlardır. Bunun yanında atalarının anlayışlarını doğruluğun yegâne ölçütü olarak kabul etmişlerdir.

3.5. Yanlış Algılar

Müşriklerin, Allah'ın yanında başka tanrılar edinmelerinin bir başka sebebinin ise, Allah ve hayat hakkındaki yanlış tasavvurları olduğu söylenebilir. Zira bilgi ve düşünce de ortaya çıkan hatalar inanç ve davranışlara da yansımaktadır. Bakıldığında paganist bir tanrı anlayışına sahip olan müşriklerin, kendi inançlarını savunmak için şöyle dedikleri görülür:

“Allah’a ortak koşanlar dediler ki: ‘Allah dileyseydi ne biz ne de atalarımız O’ndan başka hiçbir şeye tapmazdık, O’nun emri olmadan hiçbir şeyi de haram kılmazdık.’ Kendilerinden öncekiler de böyle yapmıştı. Peygamberlere düşen sadece apaçık bir tebliğdir.” (en-Nahl 16/35).

Müşriklere göre, şirk inancı üzere yaşamalarına Allah'ın müsaade etmesi kendilerinin hak yolda olduğunun bir göstergesidir. Çünkü aksi bir durum olsaydı Allah buna izin vermez hatta onları helak ederdi. Bu durum müşriklerin hem Allah hem de hayat, ölüm ve ölüm ötesine dair yanlış bir bilgi ve algıya sahip olduklarını göstermektedir. Fakat onlar, inançları üzerinde düşünüp sorgulamada bulunmadıkları için yanlış yolda olduklarının da farkına varamamışlardır. Özellikle ellerinde herhangi bir kutsal kitaplarının da bulunmaması yani ümmî olmaları, onlarda Allah'ın ilahlık ve rablik vasıfları konusunda ciddi bir bilgi eksikliğine ve yanlış algılara sebep olmuştur. Nazil olan vahiy, onların bu konudaki eksikliklerini gidermeye ve algılarını düzeltmeye de çalışmıştır.

4. Vahyin Şirki Tevhide Dönüştürmesi

Müşrikleri, Cenâb-ı Allah'a eş koşmaya sevk eden sebep ve gerekçeler zikredildikten sonra şimdi de vahyin bu durumla nasıl mücadele ettiği ele alınacaktır. Öncelikle belirtelim ki insanları yaratan Allah (cc), onların fitrî özelliklerini, düşüncelerini, zihnî ve kalbî hastalıklarını ve bunların sebepleri ile söz konusu durumun nasıl tedavi edileceğini en iyi bilendir.

Nüzul süreci içerisinde Allah (cc), insanların bilgi, bilinç, sezgi, eylem, duygu gibi yönlerine hitap ederek, onları bütün yönleriyle dönüştürmeyi hedeflemiştir. Fakat bunu, belli bir süreç içerisinde aşama aşama (tedricen) gerçekleştirmiştir. Yaşanan konu dönüşüm sürecinin başarıya ulaşmasındaki temel etkenlerden biri de Allah'ın, özellikle tevhid konusundaki tavizsiz tutumudur.

Müşrikler, iman edenlerin sayısının her geçen gün arttığını görünce bunun önüne geçmek için önce yalanlama, hakaret, iftiralarla saldırmışlar, bir sonuç alamayınca da tehdit, işkence ve boykota başlamışlardır. Öte yandan Mekke'de yaşanan huzursuzluk, kaos ve sıkıntılar, dışarıdan hac ve ticaret için gelen insanları da etkilemekte idi. Bu durum ise özellikle Mekkelilerin ekonomilerine büyük bir darbe vurmaktaydı. Onlar tüm bu baskılara rağmen herhangi bir sonuca ulaşamayınca, bu sefer de Hz. Peygamber'le anlaşma, uzlaşma yolunu aramaya başladılar. Bu bağlamda Hz. Peygamber'e liderlik, kadın, para, mal-mülk teklif edip onu davasından vaz geçirmeye çalıştılar. Fakat bu tür teklifler Hz. Peygamber tarafından hiç düşünülmeden

reddedilmiştir.³¹ Keza orta bir yol bulmak için, ‘bir yıl sen bizim dinimize bir yıl da biz senin dinine tabi olalım’ diyerek din konusunda da bir anlaşma teklif ettiler.³² Fakat özellikle bu son teklif doğrudan Cenâb-ı Allah tarafından ve hiçbir açık kapı bırakılmadan reddedilmiştir. Allah (cc) onların bu teklifi elçisinin şöyle diyerek reddetmesini istemiştir:

“De ki: Ey Kâfirler! Ben sizin kulluk ettiklerinize kulluk etmem. Siz de benim kulluk ettiğime kulluk edecek değilsiniz. Ben sizin kulluk ettiklerinize kulluk edecek değilim. Siz de benim kulluk ettiğime kulluk edecek değilsiniz. Sizin dininiz size, benim dinim de banadır.” (el-Kâfirûn 109/1-6).

Yüce Allah’ın, şirk konusundaki bu tavizsiz tutumu müşriklerin anlaşma veya uzlaşmaya dair tüm ümitlerini yok etmiştir. Böyle bir tavırla onlara, şirk inancının hiçbir gerekçesinin olamayacağı ve bunun Allah katında asla kabul görmeyeceği kesin bir dille ifade edilmiştir. Cenâb-ı Allah, bu tutumla birlikte müşrikleri, hem kendi inançları, algıları ve taptıkları varlıklar hakkında bilgilendirmiş hem de onlara gerçek ilah olarak kendisini tanıtmıştır. Bu bağlamda onlardan düşünmelerini, sorgulamalarını, geçmişe bakıp ibret almalarını ve herhangi bir delile dayanmayan bu tutumlarından vaz geçmeleri istenmiştir. Bu çerçevede aşağıda Allah’ın şirk hastalığını nasıl ve hangi yöntemlerle tedavi ettiği madde madde incelenecektir.

4.1. Sorgulamaya Yönelme

İnsanı diğer varlıklardan ayıran en önemli özelliği onun düşünen, akıllı bir varlık olmasıdır. Bu çerçevede insandan beklenen aklını kullanması, düşünmesi, sorgulaması yani akıllı hareket etmesidir. Yüce Allah da müşriklere hitap ederken öncelikle onlardan, özellikle inançları üzerinde düşünmelerini ve onların doğruluklarını tartışıp sorgulamalarını istemiştir. Keza müşriklere taptıkları varlıkların mahiyetleri anlatılarak, onlardan makul bir inanç ve davranış sergilemeleri beklenmiştir.

Cenâb-ı Allah’ın müşriklerin düşünmelerini istediği hususlardan biri, kâinata olan kusursuz düzen ve intizamdır. Onlara, şayet birden çok tanrı olsaydı bunun kâinata kaos, kargaşa ve düzensizliğe sebep olacağı ifade edilmiştir. Fakat kâinata bakıldığında tam aksi bir durumu görülmektedir ki, bu da Allah’ın bir ve tek olduğunu yani O’na denk hiçbir varlığın olmadığını bir delilidir. Kur’ân-ı Kerim’de Yüce Allah bu hususu şöyle ifade etmektedir:

“Eğer yerde ve gökte Allah’tan başka tanrılar bulunsaydı, yer ve gök, (bunların nizamı) kesinlikle bozulup gitmişti. Demek ki Arş’ın Rabbi olan Allah, onların yakıştırdıkları sıfatlardan münezzehdir.” (el-Enbiyâ 21/22).

Öte yandan Allah (cc) birden fazla tanrı olması durumunda olabilecekleri de anlatarak müşriklerin inançları üzerinde düşünüp sorgulamalarını istemiştir: “Allah evlât edinmemiştir; O’nunla beraber hiçbir tanrı da yoktur. Aksi takdirde her tanrı kendi yarattığını sevk ve idare eder ve mutlaka onlardan biri diğerine galebe çalardı. Allah, onların (müşriklerin) yakıştırdıkları şeylerden münezzehdir.” (el-Mü’minûn 23/91).

³¹ Muhammed b. İshak, *Hiz. Peygamber’in Hayatı ve Gazveleri (Kitabü’s-siyer ve’l-meğâzi)*, trc. Ali Bakkal, (İstanbul: İlk Harf, 2013), 284.

³² Taberî, *Câmiu’l-beyân an-te’vili âyi’l-Kur’ân*, 24: 702; İbn Kesir, *Tefsiru’l-Kur’âni’l-azîm*, thk. Mustafa es-Seyyid Muhammed, Muhammed es-Seyyid Reşâd, (Gizâ: Müessesetü Kurtuba, 2000), 14: 486.

Söz konusu ayetler ışığında İslam âlimleri çeşitli deliller zikrederek Allah'ın bir ve tek olduğunun ispatına çalışmışlardır. Literatüre “burhân-ı temânu” olarak geçen delile göre, birden fazla tanrının bulunması durumunda aralarında yaşanacak irade çatışması sebebiyle tabiatta düzen bozulacaktır. Diğer yandan tabiatta görülen mükemmel âhenk ve düzen de İlah'ın bir ve tek olduğunun bir delili (kozmolojik delil) mahiyetindedir.³³

Öte yandan Cenâb-ı Allah, putlara tapmanın gerekçesi olarak atalarının yolunu takip etmeyi söyleyen müşriklerden, onların yoluna körü körüne gitmemelerini ve onların inanç ve değerlerini sorgulamalarını istemiştir. Çünkü atalar da yanılmış, hata etmiş ve batıl yola sapmış olabilir. Bu yüzden onlar düşünmeye, sorgulamaya ve aklın rehberliğinde hareket etmeye çağrılmışlardır. Kur'ân-ı Kerim'de bu durum şöyle ifade edilmektedir:

“Onlara, ‘Allah’ın indirdiğine uyun!’ denildiğinde, ‘**Hayır, biz, atalarımızı üzerinde bulduğumuz (yol)a uyarız!**’ derler. Peki ama ataları bir şey anlamayan, doğru yolu bulamayan kimseler olsalar da mı (onların yoluna uyacaklar)?” (el-Bakara 2/170).

“Onlara, ‘Allah’ın indirdiğine (Kur'ân'a) ve Peygamber'e gelin’ denildiğinde onlar, ‘**Atalarımızı üzerinde bulduğumuz din bize yeter**’ derler. Peki ya babaları bir şey bilmiyor ve doğru yolu bulamamış olsalar da mı?” (el-Mâide 5/104).

Cenâb-ı Allah, müşrikleri batıl inançlarında vaz geçirmek için onlara, ata olarak kabul ettikleri ve onun yolunda olduklarını söyledikleri Hz. İbrahim'den de bazı örnek vermiştir.³⁴ Anlatımlarda genellikle Hz. İbrahim'in akılla ilgili tecrübeleri aktarılmış ve müşriklerden de benzer bir tavır geliştirmeleri istenmiştir. Söz konusu tecrübeyi Yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de şöyle anlatmaktadır:

“Böylece biz, kesin iman edenlerden olması için İbrahim'e göklerin ve yerin melekûtunu gösteriyorduk. Gecenin karanlığı onu kaplayınca bir yıldız gördü, Rabbim budur, dedi. Yıldız batınca, batanları sevmem, dedi. Ay'ı doğarken görünce, Rabbim budur, dedi. O da batınca, Rabbim bana doğru yolu göstermezse elbette yoldan sapan topluluklardan olurum, dedi. Güneşi doğarken görünce de, Rabbim budur, zira bu daha büyük, dedi. O da batınca, dedi ki: Ey kavmim! Ben sizin (Allah'a) ortak koştuğunuz şeylerden uzağım. Ben hanîf olarak, yüzümü gökleri ve yeri yoktan yaratan Allah'a çevirdim ve ben müşriklerden değilim. Kavmi onunla tartışmaya girişti. Onlara dedi ki: Beni doğru yola iletmışken, Allah hakkında benimle tartışıyor musunuz? Ben sizin O'na ortak koştuğunuz şeylerden korkmam. Ancak, Rabbim'in bir şey dilemesi hariç. Rabbimin ilmi her şeyi kuşatmıştır. Hâlâ ibret almıyor musunuz? (el-En'âm 6/75-80).

Zikredilen ayetlerde Cenâb-ı Allah'ın, Hz. İbrahim'in kendi dönemindeki müşriklerle yaşadığı diyalogları ve tecrübelerini ve onun şirk inancı karşısında nasıl bir tavır takındığı anlatılmıştır. Yaşan süreçte Hz. İbrahim'in nasıl bir muhakeme tarzı geliştirdiğini zikretmiş³⁵ ve onlardan da benzer bir süreci takip etmelerini istemiştir. Bir yandan onlara atalarının gerçek dini öğretilirken bir yandan da atalar kültürüne körü

³³ Mevlüt Özler, “Tevhid”, *DİA*, (İstanbul: TDV, 2012), 41: 19.

³⁴ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981), 13: 36.

³⁵ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, 129; Hülya Alper, *İmanın Psikolojik Yapısı*, 4. Baskı, (İstanbul: Rağbet, 2016), 177-9; Erkan Yar, “Hz. İbrahim ve Akılcı Metod”, *Kelam Araştırmaları*, 4: 2 (2006), 99.

körüne bağlanmamaları ifade edilmiştir. Bu çerçevede müşriklere kendi inançları üzerinde düşünmeleri, sorgulamada bulunmaları ve sonrasında da akıl ile hareket ederek paganist inanç ve anlayıştan vazgeçmeleri emredilmiştir.

4.2. Putların Mahiyetini Anlatma

Yüce Allah, müşriklere taptıkları varlıkların nitelikleri hakkında bilgiler vererek onların gerçekten düşündükleri vasıflara sahip olup olmadıklarını sorgulamalarını istemiştir. Müşriklerden istenen ve beklenen ise, bu bilgiler ışığında makul ve sağlıklı bir sonuca ulaşım ona göre hareket etmeleridir. Ancak görünen o ki, söz konusu bilgilere rağmen birçok insan inkârlarına devam etmiştir.

Cenâb-ı Allah, müşriklere öncelikle kulluk ettikleri varlıkların yaratıcı bir vasfının olmadığını hatta kendilerinin yaratılmış olduklarını bildirmiştir: “Allah’ı bırakıp da taptıkları (putlar), hiçbir şey yaratamazlar. Çünkü onlar kendileri yaratılmışlardır. Onlar diri değil ölüdürler. Ne zaman diriltileceklerini de bilmezler.” (en-Nahl 16/20-21). Oysa yaratılmış bir varlık, kendisi bir başkasına muhtaç demektir. Bu durumdaki bir varlığın ise ilahlık vasıflarına sahip olmasından bahsetmek mümkün değildir.

Öte yandan tanrılık nispet edilen varlıklar, onların düşündükleri gibi insanlara herhangi bir menfaat veya zarar verebilecek durumda da değildirler. Zira bunların kendilerine dahi faydaları yoktur. Cenâb-ı Hak bu hususla ilgili de bilgiler vererek, tazim gösterilen ve kendilerinden menfaat beklenen putlar hakkında müşrikleri uyarmaktadır:

“(Resulüm!) De ki: Göklerin ve yerin Rabbi kimdir? De ki: Allah’tır. O halde de ki: O’nu bırakıp da kendilerine fayda ya da zarar verme gücüne sahip olmayan dostlar mı edindiniz?...” (er-Ra’d 13/16).

“O, Allah’ı bırakıp, kendisine ne faydası ne de zararı dokunacak olan şeylere yalvarır. Bu, (haktan) büsbütün uzak olan sapıklığın ta kendisidir.” (el-Hac 22/12).

“Allah’ı bırakıp, kendilerine ne zarar ne de fayda verebilecek şeylere tapıyorlar ve ‘İşte bunlar Allah katında bizim şefaathilerimizdir’ diyorlar. De ki: “Siz, Allah’a göklerde ve yerde onun bilmediği bir şeyi mi haber veriyorsunuz? O, onların ortak koştukları şeylerden uzaktır, yücedir.” (Yunus 10/18).

“(Böyle iken inkârcılar) Allah’ı bırakıp kendilerine ne fayda ne de zarar verebilen şeylere kulluk ediyorlar. İnkârcı da Rabbine karşı uğraşım durmaktadır.” (el-Furkan 25/55).

Allah (cc), putların onlara fayda ve zarar veremeyen varlıklar olduğunu bildirdikten sonra, bunun ispatı mahiyetinde tarihten bazı anekdotlar da zikretmiştir. Örneğin yukarıda geçtiği gibi müşriklerin ata olarak gördükleri Hz. İbrahim, kendi döneminin putları kırıp parçalarken, onlar kendilerini dahi koruyamamışlardır.³⁶ Kendilerini korumaktan aciz bir varlığın ise insanlara fayda ve zarar vermesi söz konusu olamaz.

Öte yandan Cenâb-ı Allah, söz konusu varlıkların ilahlık, aracılık veya şefaathilik gibi yetkilerinin olduğuna dair herhangi bir delil indirmedini; bunun sadece insanların bir uydurması ve yakıştırması olduğunu belirtmiştir:

“Bunlar (putlar), sizin ve atalarınızın taktığı isimlerden başka bir şey değildir. Allah onlar hakkında hiçbir delil indirmemiştir. Onlar ancak zanna ve

³⁶ Söz konusu kıssa için bk. el-Enbiyâ 21/51-67.

nefislerinin arzusuna uyuyorlar. Hâlbuki kendilerine Rableri tarafından yol gösterici gelmiştir.” (en-Necm 53/23).

Sonuç olarak Allah (cc), müşriklere taptıkları varlıkların yaratılmış ve aciz olduklarını, herhangi bir güç ve yetkilerinin bulunmadığını ifade ederek, onları tanrılaştırmaktan vaz geçmelerini istemiştir. Bunun yerine hem kendilerini hem de diğer tüm varlıkları yaratan ve hayatlarının devamını sağlayan imkânlar bahşeden Yüce Allah’a kulluğa davet etmiştir.

4.3. Allah’ın Kendisini Takdimi

Allah (cc) insanlara bir yandan putların mahiyetine dair bilgi verirken bir yandan da kendisi hakkında bilgiler verip insanların Yaratıcıları hakkındaki yanlış bilgi, algı ve inançlarını tashih etmeye çalışmıştır. İnsanlık vahiyle birlikte Yaratıcı’sını doğrudan O’nun kendi lisanı ile tanıma fırsatı bulmuştur. Böylece insanlar kendisine kulluk edilecek gerçek İlah’ın hangi vasıflara sahip olması gerektiğini bizzat kendi İlah’larından öğrenmiş oldular.

Yüce Allah öncelikle tevhide vurgu yaparak, kendisinin hiçbir eşi, benzeri, dengi ve ortağı olmayan bir ilah olduğunu ifade etmiştir. Bunun en güzel anlatımı ise, veciz ifadelerin yer aldığı İhlas suresinde gerçekleşmiştir: “De ki: O, Allah’tır, bir tektir. Allah Samed’dir. (Her şey O’na muhtaçtır, o, hiçbir şeye muhtaç değildir.) Ondan çocuk olmamıştır (Kimsenin babası değildir). Kendisi de doğmamıştır (kimsenin çocuğu değildir). Hiçbir şey O’na denk ve benzer değildir.” (el-İhlas 112/1-4). Surede anlatıldığına göre İlah’ta olması gereken en önemli vasıflardan bir diğeri, O’nun hiçbir şeye muhtaç olmayıp asla acizlik göstermemesi, bunun da ötesinde herkes ve her şeyin ihtiyacını karşılamasıdır. Öte yandan sure, ‘melekler Allah’ın kızlarıdır’ diyen müşriklere, ‘Meryem oğlu İsa Allah’ın oğludur’ diyen Hristiyanlar ile ‘Üzeyir Allah’ın oğludur’ diyen Yahudi gruplara da bir cevap mahiyetindedir.³⁷ Böylece onların bu konudaki yanlış bilgi, düşünce ve inançları tashih edilmiştir.

Öte yandan Allah (cc), bazı ayet-i kerimelerde insanların kendisini en iyi şekilde tanımasına vesile olacak olan kimi isim ve sıfatlarını da zikretmiştir. O’nun, Haşr suresinin sonlarında olduğu gibi zikrettiği isimleri, aynı zamanda müşriklerin yanlış Tanrı algılarını ıslah edecek bir mahiyet arz etmektedir. Söz konusu ayetlerde Cenab-ı Allah’ın birçok isim ve sıfatı zikredilmiştir: “O, kendisinden başka hiçbir ilah olmayan Allah’tır. Gaybı da görünen âlemi de bilendir. O, Rahmân’dır, Rahîm’dir. O, kendisinden başka hiçbir ilah bulunmayan Allah’tır. O, mülkün gerçek sahibi (Melik), her türlü eksiklikten uzak (Kuddûs), barış ve esenliğin kaynağı (Selâm), güvenlik veren (Mü’min), gözetip koruyan (Müheymin), mutlak güç sahibi (Aziz), düzeltip ıslah eden (Cebbâr) ve dilediğini yaptıran ve büyüklükte eşsiz (Mütekebbir) olan Allah’tır. Allah, onların ortak koştuklarından uzaktır. O, yaratan (Halık), yoktan var eden (Bâri’), şekil veren (Musavvir) Allah’tır. Güzel isimler O’nundur. Göklerdeki ve yerdeki her şey O’nu tesbih eder. O, mutlak güç sahibidir (Aziz), hüküm ve hikmet sahibi (Hakim)dir.” (el-Haşr 59/21-24).

Öte yandan Bakara suresinde de Cenâb-ı Allah kendisini birçok vasfıyla tanıtmaktadır: “Allah kendisinden başka hiçbir ilah olmayandır. Diridir (Hayy), Kayyumdur. Onu ne bir uyuklama tutabilir ne de bir uyku. Göklerdeki her şey, yerdeki her şey onundur. İzni olmaksızın onun katında şefaatte bulunacak kimdir? O, kulların önlerindeki ve arkalarındaki (yaptıklarını ve yapacaklarını) bilir. Onlar onun ilminden, kendisinin

³⁷ Ebu Muhammed el-Hüseyin b. Mes’ûd el-Begavî, *Meâlimü’t-tenzîl*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemr v.dgr., (Riyad: Daru’t-tayyibe, 1412 h.) 8: 589.

dilediği kadarından başka bir şey kavrayamazlar. Onun kürsüsü bütün gökleri ve yeri kaplayıp kuşatmıştır. Gökleri ve yeri koruyup gözetmek ona güç gelmez. O, yücedir (Aliyy), büyüktür (Azîm).” (el-Bakara 2/255).

Zikredilen ayet-i kerimelerde Allah’ın kendisini birçok isim ve sıfatıyla tanıttığı görülmektedir. O’nun her bir ismi insanların zihnindeki yanlış tanrı algısını yok edip yerine gerçek İlah’ın bilgisini yerleştirmeye yöneliktir. Yine bakıldığında birçok ayetin sonunda Cenâb-ı Allah’ın kendisini Alîm (bilen), Basîr (gören), Habîr (haberdar), Semî’ (işiten) gibi isimlerle vasıflandırdığı görülmektedir.³⁸ Zikredilen isimler çerçevesinde denilebilir ki Allah (cc), insanların sözlerini işitir, yaptıklarını görür hatta O, insanların kalplerinden geçeni dahi bilir.³⁹ Tüm bu açıklamalar ise, özellikle müşriklerin Yüce Allah’ı isim ve sıfatlarıyla birlikte doğru tanımaları, yanlış algı ve inançlarını düzeltmeleri için yapılmıştır.

Müşriklerin putları tanrı edinmelerinin bir başka gerekçesi ise, Cenâb-ı Allah’ın uzak ve ulaşılmaz bir tanrı olduğunu düşünmeleridir. Onlar göre Allah (cc), kendisiyle doğrudan iletişim kurulması zor hatta imkânsız bir varlıktır. Yüce Allah bu hususla ilgili de bilgiler vererek onların bu gerekçelerini boşa çıkarmıştır. Konuyla ilgili gelen ayet-i kerimelerde Allah’ın kendisini şöyle takdim ettiği görülmektedir:

“Andolsun, insanı biz yarattık ve nefsinin kendisine neler fısıldadıklarını biliriz.

Biz ona şah damarından daha yakınız.” (Kaf 50/16).

“Kullarım sana, beni sorduğunda (söyle onlara): Ben çok yakıным. Bana dua ettiği vakit dua edenin dileğine karşılık veririm...” (el-Bakara 2/186).

“Ey inananlar! Hayat verecek şeylere sizi çağırdığı zaman, Allah ve Resulüne uyun. Ve bilin ki, Allah kişi ile onun kalbi arasına girer ve siz mutlaka onun huzurunda toplanacaksınız.” (el-Enfâl 8/24).

Allah (cc), kişiye çok yakın hatta kendisinden de daha yakın olunca, doğal olarak insanla iletişimi için aracı bir varlığa ihtiyaç kalmamaktadır. O, kendisine seslenen kullarını işitmekte ve onlara cevap vermektedir. Böylece kendisinden yardım isteyen ihlaslı, samimi kullarına yardım etmektedir. Son olarak denilebilir ki, Kur’an-ı Kerîm baştan sonra Cenâb-ı Allah’ın kendisin insanlara tanıttığı bir kitaptır. Bu bağlamda Kur’an’da bir yandan inkârcıların şirk için ileri sürdükleri gerekçeler çürütülürken bir yandan da niçin ve nasıl bir Allah’a inanılması gerektiği ifade edilmiştir.

4.4. Geçmişten Hatırlatmalar

İnsanların algı, düşünce, adet ve alışkanlıklarını, özellikle de inançlarını değiştirmek, dönüştürmek oldukça zor bir durumdur. Bunu gerçekleştirmek için bazen sadece bilgi vermek veya anlatmak yeterli olmayabilir. Bu yüzden kimi zamanlar yaşanmış olaylardan bahsedilerek insanların düşünceleri ve ibret almaları amaçlanmıştır. Cenâb-ı Allah da müşriklere geçmişteki bazı olayları hatırlatarak, onlardan yaşananlar üzerinde düşünüp ibret almalarını ve bunun akabinde de şirki terk etmelerini istemiştir. Özellikle Hz. İbrahim’in putları kırması hadisesi konuyla ilgili dikkat çekici bir örnektir. Çünkü söz konusu olay, müşriklerin atamız dedikleri ve onun dini üzerine olduklarını iddia ettikleri Hz. İbrahim tarafından gerçekleştirilmiştir. Bahsedilen hâdise Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle anlatılmaktadır:

³⁸ el-Bakara 2/181, 224, 234; Âl-i İmrân 3/34; en-Nisâ 4/35, 148; el-Mâide 5/71; el-Enfâl 8/39, 72.

³⁹ el-Bakara 2/284. “Göklerdeki her şey, yerdeki her şey Allah’ındır. İçinizdekini açığa vursanız da gizleseniz de Allah sizi, onunla sorguya çeker de dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder. Allah’ın gücü her şeye hakkıyla yeter.”

“Andolsun biz İbrahim’e daha önce rüştünü vermiştik. Biz onu iyi tanırdık. O, babasına ve kavmine: Şu karşısına geçip tapmakta olduğunuz heykeller de ne oluyor? demişti. Dediler ki: Biz, babalarımızı bunlara tapar kimseler bulduk. Doğrusu, siz de babalarınız da açık bir sapıklık içindediniz, dedi. Dediler ki: Bize gerçeği mi getirdin, yoksa sen oyunbazlardan biri misin? Hayır, dedi, sizin Rabbiniz, yarattığı göklerin ve yerin de Rabbidir ve ben buna şahitlik edenlerdenim. Allah'a yemin ederim ki, siz ayrılıp gittikten sonra putlarınıza bir oyun oynayacağım! Sonunda İbrahim onları paramparça etti. Yalnız onların büyüğünü bıraktı; belki ona müracaat ederler diye. Bunu tanrılarımıza kim yaptı? Muhakkak o, zalimlerden biridir, dediler. (Bir kısmı:) Bunları diline dolayan bir genç duyduk; kendisine İbrahim denilirmiş, dediler. O halde, dediler, onu hemen insanların gözü önüne getirin. Belki şahitlik ederler. Bunu ilâhlarımıza sen mi yaptın ey İbrahim? dediler. Belki de bu işi şu büyükleri yapmıştır. Hadi onlara sorun; eğer konuşuyorlarsa! dedi. Bunun üzerine, kendi vicdanlarına dönüp (kendi kendilerine) ‘Zalimler sizlersiniz, sizler!’ dediler. Sonra tekrar eski inanç ve tartışmalarına döndüler: Sen bunların konuşmadığını pek âlâ biliyorsun, dediler. İbrahim: Öyleyse, dedi, Allah'ı bırakıp da, size hiçbir fayda ve zarar vermeyen bir şeye hâlâ tapacak mısınız? Size de, Allah'ı bırakıp tapmakta olduğunuz şeylere de yuh olsun! Siz akıllanmaz mısınız? (el-Enbiyâ 21/51-67).

Cenâb-ı Allah bu anlatımla onların zihnine ve kalbine yerleşmiş olan put algısını silip atmak ve yerine tevhidi koymak istemektedir. Bu olayı anlatarak onlara, putların herhangi bir güç ve iradeye sahip olmadıkları için insanları çarpamayacaklarını dolayısıyla da onlardan korkmanın gereksiz olduğunu göstermektedir. Böylece onlara putları terk ettiklerinde veya kırıp attıklarında kendilerine herhangi bir zarar gelmeyeceğini, zira putların insanlara herhangi bir zarar veremeye güçlerinin yetmeyeceğini canlı bir olayla anlatmış olmaktadır.⁴⁰

Öte yandan bir inancın kalpten atılmasının veya değiştirilmesinin zor bir süreç olduğunu ifade etmek gerekir. Bakıldığında İsrailoğullarının da Mısır'da gördükleri buzağı tanrısına duydukları sevgiyi içlerinden atamadıkları için, Firavun'un zulmünden kurtarıldıktan kısa bir süre sonra buzağı heykeli yaparak ona tapınmak istediklerini görülmektedir. Cenâb-ı Allah İsrailoğullarının kalplerine yerleşmiş olan buzağı sevgisini ise onlara, benzer mahiyette bir buzağı kurban ettirerek yok etmek istemiştir.⁴¹ Bu durum bize şunu göstermektedir ki, kimi müşriklerin kalbindeki put sevgisi veya korkusu ancak Mekke'nin fethinden sonra bütün putlar kırılıp yerle bir edilince

⁴⁰ Younus Mirza, “Bir İkon Kırıcı Olarak Hz. İbrahim: Kur'an Tefsirleriyle Putların Tahribinin Anlaşılması”, çev. Mustafa Kurul, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17/2, (2006): 180.

⁴¹ Söz konusu kıssa Kur'an-ı Kerim'de şöyle anlatılmaktadır: “Musa, kavmine: Allah bir sığır kesmenizi emrediyor, demişti de: Bizimle alay mı ediyorsun? demişlerdi. O da: Cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım, demişti. ‘Bizim adımıza Rabbine dua et, bize onun ne olduğunu açıklasın’ dediler. Musa: Allah diyor ki: ‘O, ne yaşlı ne de körpe; ikisi arasında bir inek. Size emredilene hemen yapın,’ dedi. Bu defa: Bizim için Rabbine dua et, bize onun rengini açıklasın, dediler. ‘O diyor ki: Sarı renkli, parlak tüylü, bakanların içini açan bir inehtir’ dedi. ‘(Ey Musa!) Bizim için, Rabbine dua et de onun nasıl bir sığır olduğunu bize açıklasın, nasıl bir inek keseceğimizi anlayamadık. Biz, inşallah emredilene yapma yolunu buluruz’ dediler. (Musa) dedi ki: Allah şöyle buyuruyor: O, henüz boyunduruk altına alınmayan, yer sürmeyen, ekin sulamayan, serbest dolaşan (salma), renginde hiç alacası bulunmayan bir inehtir. ‘İşte şimdi gerçeği anlattın’ dediler ve bunun üzerine (onu bulup) kestiler, ama az kalsın kesmeyeceklerdi.” (el-Bakara 2/67-71).

silinmiştir. Putların zarar veremeyeceği kendilerine çokça söylenmesine rağmen inanan insanlar, ancak putların kırılması hadisesini bizzat gözleriyle gördüklerinde ikna oldular.

Cenâb-ı Allah, kimi zaman insanların sevgi veya korku sebebiyle tanrılaştırdıkları varlıkların herhangi bir özelliğinin veya gücünün olmadığını bizzat yaşanan hadiselerle anlatmıştır. Fakat bununla birlikte kalplere yerleşen bir inancı değiştirmek zor ve çetin bir süreç gerektirmiştir ki, kimi Mekkeli müşrikler için de kalpteki put sevgi ve korkusunu atmak zor ve çetin olmuştur.

4.5. Delil İsteme

Öncelikle ifade etmek gerekir ki Allah, peygamber, din, ahiret gibi konularda doğru bilgiler elde etmek için İlahî bir kitaba sahip olmak gerekir. Nüzul dönemi müşriklerinin ise, ellerinde okuyup tabi olacakları herhangi bir kitapları yoktu. Zira bu sebeple Yahudi ve Hristiyanlar “ehl-i kitap” müşriklere de “ümmî” olarak nitelendirilmiştir.⁴² Din söz konusu olunca Müşrikler, hemen ehl-i kitaba gidip bilgi istemişlerdir. Özellikle de onlara Hz. Peygamber ve Kur’ân vahyi ile ilgili sorular sormuşlardır.⁴³ Cenâb-ı Hak da onların kitap konusundaki bu kabullerini dikkate alarak, inançlarının doğruluğu tartışmasında kitap konusuna dikkat çekmiştir.

Müşrikler, putlara, melekere ve cinlere kutsallık atfedip onların aracılık, şefaahat, Allah adına karar verme gibi bazı güç ve yetkilerinin olduğunu ve tüm bu vasıfların da Allah tarafından onlara verildiğini iddia ediyorlardı.⁴⁴ Cenâb-ı Allah da onlardan bu konuda şayet varsa bilgi kaynaklarını yani delillerini getirmelerini istemiştir. Özellikle de onlara, Allah’ın putlara böyle bir yetki verdiğine dair ellerinde herhangi bir kitaplarının olup olmadığını sormuştur:

“Onlara şöyle de: Allah’ı bırakıp da kendilerinden medet umduğunuz tanrıları bir düşündünüz mü? Yerden hangi parçayı yarattılar bana gösterin? Yoksa göklerde onların ortaklığı mı var? Eğer iddianız gerçek ise bana, bundan önce inmiş **bir kitap** veya bir bilgi kalıntısı getirin.” (el-Ahkâf 46/4)

“Putperestlere sor: Kızlar Rabbinin de erkekler onların mı? Yoksa biz melekleri onların gözleri önünde kız olarak mı yarattık? Dikkat edin, kesinlikle yalan uydurup söylüyorlar; ‘Allah doğurdu’ diyorlar. Onlar şüphesiz yalancılardır. Allah, kızları oğullara tercih mi etmiş! Ne oluyor size? Nasıl hükmediyorsunuz? Hiç düşünmüyor musunuz? Yoksa sizin açık bir deliliniz mi var? Doğru sözlülerden iseniz, **kitabınızı** getirin!” (es-Sâffât 37/149-157).

“Size ne oluyor, nasıl hüküm veriyorsunuz? Yoksa size ait bir **kitabınız** var da (bu batıl hükümleri) ondan mı okuyorsunuz?” (el-Kalem 68/36-37).

Allah (cc) zikredilen ayetlerde, doğru bir inanca sahip olmayı meşru bir kitaba bağlamaktadır. Yerde veya gökteki herhangi bir varlığa ataların kutsallık atfetmesi veya tapınması onlara ilahlık vasfı kazandırmaz. Bu hususta tek söz sahibi, her şeyin Rabbi olan Allah’tır. Bu durumda insanlar tarafından kutsallaştırılan varlıklar hakkında

⁴² Cahiliye dönemi Araplarını ümmî olarak niteleyen ayetler için bk. Âl-i İmrân 3/20, 75; el-Cum’a 62/2.

⁴³ Taberî, *Câmiu’l-beyân an-te’vili âyi’l-Kur’ân*, 15: 142; Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, (Eser: İstanbul, 1979), 5: 3218.

⁴⁴ Cevad Ali, *el-Mufasssal fi tarihi’l-Arab kable’l-İslam*, 6: 5. Müşriklerden birisi bir gün develeriyle, onları puta vakfetmek ve böylelikle onun tarafından takdis olunmak için puta gitti. Tam puta yaklaştığı sırada develer ürktüler. Her biri bir tarafa dağılarak kendisinden ayrıldılar. Adam çok üzüldü ve yerden bir taş alarak puta fırlattı. Ardından puta dedi ki: “Allah senin ilâhlığımı kaldırsın! Develerimi kaçırtdın.” Bk. İbn Kelbî, *Putlar Kitabı*, 41.

Cenâb-ı Allah'ın ne dediğini bilmek gerekir. O (cc) ise, kendisinden başka hiçbir varlığa ulûhiyet ve rububiyet hususunda herhangi bir hak ve yetki vermemiştir.

4.6. Hayat Anlayışlarını Sorgulama

Önceki satırlarda geçtiği gibi onlar kendi inançlarının yani Allah'a şirk koşmanın haklılığını ifade etmek için "...Allah dileseydi ne biz ne de atalarımız O'ndan başka hiçbir şeye tapmazdık, O'nun emri olmadan hiçbir şeyi de haram kılmazdık..." (en-Nahl 16/35) diyorlardı. Zikredilen ayete göre müşrikler, putlara tapmalarına rağmen Allah'ın onların yaşamasına müsaade etmesini, kendilerinin hak yolda olmasının bir delili olarak görüyorlardı. Zira aksi bir durum olsaydı Allah (cc) buna izin vermez ve hatta onları helak ederdi. Muhtemeldir ki Fil vakasında Cenâb-ı Allah'ın Kâbe'yi koruması ve Fil ordusunu helak etmesi onlardaki bu düşünce ve inancı daha da kuvvetlendirmiştir. Çünkü Allah (cc) böylece müşrikleri bir yıkımdan, yok olmadan kurtarmıştır.

Öte yandan Yüce Allah, müşriklerin zikredilen bahaneler çerçevesinde kendilerini doğru yolda görmelerinin herhangi bir bilgiye, delile dayanmadığını ve onların sadece zanna uyup yalan söylediklerini ifade etmektedir.⁴⁵ Böylece onların söz konusu iddialarının da temelsiz ve yanlış olduğu ortaya çıkmaktadır.

Müşriklerin zikredildiği şekilde bir anlayışa sahip olmaları aslında onların hayata bakış açılarındaki problemden kaynaklanmaktadır. Zira Cenâb-ı Allah inanan inanmayan herkese, dünyada istediği gibi bir hayatı yaşama imkânını dolayısıyla iman ve inkâr etme özgürlüğünü vermiştir: "De ki: Hak, Rabbinizdendir. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin." (el-Kehf 18/29). Bu yüzden Allah'ın onlara belli bir süreye kadar müsaade etmesi onların doğru yolda olduklarını göstermez. Dünya hayatının tabiatı gereği Cenâb-ı Allah her bir ümmete belli bir süre tayin etmiştir: "Her milletin belli bir eceli vardır. Onların eceli geldi mi ne bir an geri kalabilirler ne de öne geçebilirler." (el-A'râf 7/34).⁴⁶ Sonuçta bütün ümmetler, Allah'ın kendileri için takdir ettiği belirli bir süreyi tamamlamaktadırlar: "Hiçbir toplum ecelini geçemez ve ondan geri de kalamaz." (el-Hicr 15/5).

Sonuç olarak diyebiliriz ki tüm insanlar kendilerine tanınan sürenin bitimine kadar bir imtihan halindedirler. Şayet bir toplum helak edilecekse bile, bu durum ancak kendilerine verilen süreyi tamamladıktan sonra gerçekleşir. Bu yüzden onların buldukları hal ne tayin edilmiş bir kader ne de Cenâb-ı Allah'ın bu durumu onayladığı anlamına gelir. Yaşadıkları hali gerekçe göstererek hak yol üzerine olduklarını beyan etmeleri ve bunu savunmaları ise sadece bir vehimden ibarettir.

4.7. Şirkin Sonuçlarını Hatırlatma

Cenâb-ı Allah Kur'an-ı Kerim'de müşriklere ahiret hayatı, hesap, cennet ve cehennemle ilgili birçok hatırlatmada bulunmuştur. İnsanlar için mutlak adaletle dayalı hayat ahirette gerçekleşecektir. Çünkü orada yalnızca mutlak adil olan Allah'ın hükmü geçerlidir. Dünya ise, ahiret hayatına hazırlık mahiyetinde bir imtihan mekânıdır. İnsan şayet geçek hayatında mutlu olmak istiyorsa, öncelikle bu dünyada Yaratıcı'nın hak ve

⁴⁵ Söz konusu ayet-i kerimede Allah (cc) şöyle buyurmaktadır: "Allah'a ortak koşanlar diyecekler ki: 'Eğer Allah dileseydi biz de ortak koşmazdık, babalarımız da. Hiçbir şeyi de haram kılmazdık.' Onlardan öncekiler de (peygamberlerini) böyle yalanlamışlardı da sonunda azabımızı tatmışlardı. De ki: 'Sizin (iddialarınızı) ispat edecek) bir bilginiz var mı ki onu bize gösteresiniz? Siz ancak kuruntuya uyuyorsunuz ve siz sadece yalan söylüyorsunuz.'" (el-En'âm 6/148).

⁴⁶ Ayrıca bk. Yunus 10/49.

hukukuna riayet etmelidir. Ayrıca tüm hayatını kendi arzu ve heveslerine göre değil de Allah'ın irade ve ihtiyarına göre belirlemelidir.

İnsanoğlundan istenen ve beklenen, öncelikle zulümden uzak durması ve adaletli olmasıdır. En büyük zulüm ise, insanın Allah'a şirk koşması yani O'na ilahlık ve rablik hususunda ortaklar icat etmesidir. Çünkü ilahlık ve rablik mutlak anlamda sadece Yaratıcı'nın hakkıdır. Bu yüzden Hz. Lokman oğluna tavsiyelerinde şirkin en büyük zulüm olarak nitelendiği görülmektedir: “Lokman, oğluna öğüt vererek: Yavrucuğum! Allah'a ortak koşma! Doğrusu şirk, büyük bir zulümdür, demişti.” (Lokman 31/13). Öte yandan Yüce Allah, tüm günahları bağışlayabileceğini ama şirki asla affetmeyeceğini söyleyerek müşriklere ciddi bir uyarıda bulunmuştur: “Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; ondan başka günahları dilediği kimse için bağışlar. Kim Allah'a ortak koşarsa büsbütün sapıtmıştır.” (en-Nisâ 4/116). Bu ifadeler şirk koşanlar için af ve rahmet kapısının kapalı olduğunu bildirmektedir. Böylece şirkten vaz geçemedikleri takdirde sığınacakları hiçbir kapılarının olamayacağı onlara hatırlatılmaktadır.

Müşriklerin fayda elde edebileceklerini düşündükleri bir diğer husus ise, kendilerine göre yaptıkları güzel amelleridir. Zira onlar Kâbe'ye ve hacılara hizmet ediyor, yolculara karşı oldukça misafirperver ve cömert davranıp ikramda bulunuyorlardı. Tüm bu faziletlerin ise, Allah katında kendilerine fayda sağlayacağını ümit ediyorlardı. Ancak Allah (cc), şirk koşan insanların amellerinin Allah katında hiçbir değerinin olmayacağını çünkü her amelin ancak tevhid üzere iman ile değer kazanacağını söylemiştir.⁴⁷ Keza şirkten vaz geçmeyenler, dünyada ve ahirette çeşitli bela, sıkıntı ve cezalarla karşı karşıya kalmakla tehdit edilmişlerdir.⁴⁸ Bütün bu uyarı ve tehditlere rağmen yine de inkâr ve isyanlarına devam edenler olmuştur. Onlar da Mekke'nin fethi ile bu dünyada çok önem verdikleri tüm varlıklarını kaybederek adeta ağır bir azap yaşamışlardır.

Sonuç

İnsanda bir tanrıya inanma, bağlanma veya sığınma gibi arzular fitrî olarak yer almaktadır. Tarihte bu arzunun bazen gerçek İlah'a bazen de üretilen ve ilahlaştırılan varlıklara tapınma ile gerçekleştiği görülmektedir. Bazı durumlarda ise insanlar, bir yandan yüce ve yaratıcı bir Allah'a inanırken bir yandan da O'nun yanında başka varlıklara da tapınmışlardır. Cahiliye dönemi insanının da sahip olduğu bu inanç tarzı, Kur'an literatüründe şirk olarak ifade edilmektedir. Bu inan sahipleri, yaratıcı olarak Allah'a inanmakla birlikte O'na ulaşmak, O'nun katında şefaathiler edinmek, gazabından korunmak veya O'ndan fayda elde etmek için çeşitli varlıkları tanrılaştırmışlardır. Kimi zamanlar da karşılaştıkları önemli olaylarla ilgili Allah'ın kararını öğrenebilmek için söz konusu varlıkları aracı tanrılar edinmişler. Bu anlayış, Allah'ın ilahlık ve rablik hakkı konusunda en büyük iftira ve zulümdür.

⁴⁷ “De ki: Ey cahiller! Bana Allah'tan başkasına kulluk etmemi mi emrediyorsunuz? (Resulüm!) Şüphesiz sana da senden öncekilere de şöyle vahyolunmuştur ki: Andolsun (bilfarz) Allah'a ortak koşarsan, işlerin mutlaka boşa gider ve hüsranda kalanlardan olursun!” (ez-Zümer 39/64-64). Ayrıca bk. el-Kehf 18/105; et-Tevbe 9/17.

⁴⁸ “Hâlbuki ayetlerimizi ve ahirete kavuşmayı yalanlayanların amelleri boşa çıkmıştır. Onlar, yapmakta oldukları amellerden başka bir şey için mi cezalandırılırlar!” (el-A'râf 7/147). “İşte onlar, ahirette kendileri için ateşten başka hiçbir şeyleri olmayan kimselerdir; (dünyada) yaptıkları da boşa gitmiştir; yapmakta oldukları şeyler (zaten) bâtıldır.” (Hûd 11/16)

Cenâb-ı Allah gönderdiği peygamberler vasıtasıyla tüm toplumlarda öncelikle kendisine yönelik bu hak tanımaz düşünce ve tavrı değiştirmek istemiştir. O (cc), vahiy yoluyla ve peygamber aracılığıyla insanlarla iletişime geçerek onları, batıl inanç, düşünce ve algıları hakkında düşünmeye, sorgulamaya davet etmiştir. İnançları konusunda şayet Allah'tan gelen bir delil yani kitapları varsa ortaya koymaları istenmiştir. Zira onlara göre söz konusu varlıklara ilahlık yetkisi veren onları da yaratmış olan Allah'ın bizzat kendisidir. Fakat Cenâb-ı Hak, onların bu iddialarını reddederek söz konusu putlara herhangi bir tanrılık veya aracılık yetkisi veya gücü vermediğini ifade etmiştir. Bu bağlamda O (cc), hem kendi Zatı hem de onların taptıkları varlıklar hakkında bilgilendirme yaparak, müşriklerin Allah hakkındaki yanlış inanç ve algılarını tashih etmeye çalışmıştır.

Müşriklerin çoğunluğunun atalarımızın dini dedikleri batıl inanç ve düşüncelerinde inat ve ısrar etmeleri üzerine Cenâb-ı Allah, onları hem bu dünyada hem de ahirette başlarına gelebilecek bela, sıkıntı ve azaplarla uyarmıştır. Dikkat çeken bir husus ise tevhid söz konusu olduğunda Allah'ın hiçbir zaman ve hiçbir şekilde taviz vermemesidir. Bu konuda müşriklerin getirdiği her türlü uzlaşma teklifleri ise kesin bir dille reddedilmiştir. Tüm bunlardan sonra ancak aklını kullanan, sorgulayan, kendi nefsinin arzu ve isteklerine teslim olmayanlar iman etmiş; körü körüne atalarının dinine tabi olan, düşünce ve inançlarını hiçbir şekilde sorgulamayanlar ise inkârlarına devam etmişlerdir.

Sonuç olarak yanlış bilgi insanı hatalı düşünce, bilinç ve anlayışa, o da Allah'ın hoşnut olmadığı bir hayata sürüklemektedir. Şirk anlayışının temelinde de varlık ve hayat hakkındaki yanlış bilgi, bilinç ve düşünce vardır. Bu anlayış insanın zihnini benlik ve şahsiyet olarak parçalamış ve onu kendi Yaratıcısından uzaklaştırmıştır. Cenâb-ı Allah'ın şirk yerine inşa ettiği tevhid akidesi ise, insana bilgi, duygu, bilinç, davranış gibi tüm yönleriyle bütüncül bir kimlik ve şahsiyet kazandırmıştır. Bu durum ise, insanların sağlıklı bir ruh hali ile mutlu bir hayata kavuşmasına vesile olmuştur.

Kaynakça

- Alper, Hülya. *İmanın Psikolojik Yapısı*. 4. Baskı, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.
- Atalay, Orhan. "Cahiliye Döneminde Putlar ve Putçuluk". *İslami İlimler Dergisi*, 5/1, (Bahar 2010): 91-105.
- Begavî, Ebu Muhammed el-Hüseyin b. Mes'ûd. *Meâlimü't-tenzîl*. Thk. Muhammed Abdullah en-Nemr v.dğr., Riyad: Daru't-tayyibe, 1412 h.
- Çağatay, Neşet. *İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ankara: AÜİF Yayınları, 1957.
- Çelik, Ali. *İslam'ın Kabul ve Reddettiği Halk İnançları*. 2. Baskı, İstanbul: Beyan, 2013.
- Çelik, Hüseyin. "Kur'an'da Şefaât". *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3/1, (2015): 283-313.
- Çelikkol, Yaşar. *İslam Öncesi Mekke*. Ankara: Ankara Okulu, 2014.
- Cevad Ali. *el-Mufasssal fî tarihi'l-Arab kable'l-İslam*. 2. Baskı, Bağdat: Câmîatü Bağdat, 1993.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'an Dili*. Eser: İstanbul, 1979.

- Hökelekli, Hayati. *Din Psikolojisi*. 3. Basım, Ankara: TDV Yayınları, 1998.
- İbn Hişam, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. Trc. Abdülvehhab Öztürk, İstanbul: Kahraman Yayınları, 2016.
- İbn İshak, Ebû Abdillâh Muhammed. *H. Peygamber'in Hayatı ve Gazveleri (Kitabü's-siyer ve'l-meğâzi)*. Trc. Ali Bakkal, İstanbul: İlk Harf Yayınları, 2013.
- İbn Kesir, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer. *Tefsiru'l-Kur'âni'l-azîm*. Thk. Mustafa es-Seyyid Muhammed, Muhammed es-Seyyid Reşâd, Gizâ: Müessesetü Kurtuba, 2000.
- İbnü'l-Kelbî, Ebü'l-Münzir Hişâm b. Muhammed. *Putlar Kitabı (Kitabü'l-asnâm)*. Çev. Beyza Düşüngen, Ankara: AÜİF Yayınları, 1968.
- Köse, Ali. "İman". *DİA*, 22: 214-216, İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi 'li-ahkâmi'l-Kur'an*. Thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2006.
- Maturidi, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed. *Te'vilâtü'l-Kur'an*. Thk. Hatice Boynukalın, İstanbul: Mizan, 2006.
- Mirza, Yunus. "Bir İkon Kırıcı Olarak Hz. İbrahim: Kur'an Tefsirleriyle Putların Tahribinin Anlaşılması". Çev. Mustafa Kurul, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17/2, 2006, 175-198.
- Muhammed Hamidullah. *İslam Peygamberi*. Çev. Salih Tuğ, 5. Baskı, İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1993.
- Nesefî, Ebû'l-Berakât Abdullah b. Ahmed. *Medâriku't-tenzîl ve hakâiku't-te'vil*. Thk. Yusuf Ali Bedevî, Beyrut: Dâru'l-kelemi't-tayyib, 1998.
- Özler, Mevlüt. "Tevhid". *DİA*, 41: 18-20, İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Pak, Zekeriya. "Cahiliye Araplarındaki Allah İnancının Kur'anî Boyutu". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5/1, (Sivas: 2001): 311-330.
- Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer. *Mefatihu'l-gayb*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981.
- Sinanoğlu, Mustafa. "İman". *DİA*, 22: 212-214, İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Söylemez, M. Mahfuz. "Cahiliye Arap İnançında Putların Yeri". *Cahiliye Araplarının Ulûhiyet Anlayışı*. Ed. M. Mahfuz Söylemez, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-beyân an-te'vili âyi'l-Kur'an*. Thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Dâru Hicr, t.y.
- Tan, Zeki. "Kur'an Öncesi Arap Toplumunun Örf Ve Adetlerini Bilmenin Kur'an'ı Anlamadaki Rolü: Kurbân Örneği (II)". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 32, (Güz 2011): 143-185.
- Yar, Erkan. "Hz. İbrahim ve Akılcı Metod". *Kelam Araştırmaları*, 4/2, (2006): 83-104.
- Yiğit, İsmail. *Peygamberler Tarihi*. Kayıhan: İstanbul, 2004.
- Yılmaz, Muhammet. "Hicrî İlk Üç Asırda 'Şefaat' İle İlgili Ayetlerin Tefsiri". *Marife Dergisi*, (Bahar 2014): 109-132.
- Yüksel, Emrullah. "İslam'da Şefaat Yetkisi". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5, (2002): 17-31.